

AVİM
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ
CENTER FOR EURASIAN STUDIES

ERMENİ KİMLİĞİ ÜZERİNDEKİ KAVGA - DAILY SABAH

Tal BUENOS

Blog No: 27
24.12.2015

Daily Sabah, 21 Aralık 2015

Osmanlı İmparatorluğunun değişik kültürlerin biraraya gelmesinden oluşan sosyal yapısı,Ermenilerin kimliğini değiştirmek ve imparatorluktaki değişik kültürlerin arasına nifak ve gerginlik sokmak isteyen Protestan Amerikan Misyonerlerinin gayretleri sonucu 19. asırda çökmeye başladı.

Ermeniler, Osmanlı İmparatorluğunun azınlık halk gruplarından biri olarak, asırlarca barış içinde yaşadılar. Müslüman olmayan bir azınlık olarak Osmanlı toplumundaki yeri, dinsel yönden düşük görülmüşse de, aslında saygın ve kıymetli bir halk grubu olarak imparatorluktaki yerleri gayet önemli idi. İstanbulun ileri gelen politik liderleri olarak lokal idarelerde işgal ettikleri mevkilerle oldukça tanınmış ve etkin durumları vardı. Yahudi azınlığın o zamanlar yaşadıkları ve geçirdikleri tecrübelerin de gösterdiği gibi, Avrupada Hristiyan azınlık olarak yaşamak, Osmanlı idaresi altında yaşamaktan çok daha zor ve ağırdı. Peki, Osmanlı Ermenilerinin yaşam şartlarındaki o dramatik kötüye dönüşün sebebi ne idi?

Osmanlı Ermenilerinin dinsel bir grup yapısından politik bir grup yapısına dönüşmelerine ne sebep olmuştu? Birinci Dünya Savaşı esnasında görülen o kanlı ayaklanmaları ve katliamları tetikleyen ne idi? Ermenilerin, politik arzu ve emelleri için, Osmanlı hükümranlığı ile olan kavgalarındaki ani patlama ve yükselmeyi izah eden teori ne idi?

Soykırım bilim adamları, bu kavganın doğup büyüme sebeplerine kafi derecede bakmadan, sadece feci sonuçlarını anlatan yazılara önem verdiler. Soykırım uzmanları, bugünkü modern çağ Ermeni kimliğinin anahtarı olan hafıza kontrolünü kullanma konusunda kararlı görünüyorlar.

Bu yüzden, şimdiye kadar sorulmamış olan önemli bir sorudan kaçınmaya devam ediyorlar: Osmanlı Ermenilerinin kimlik yapısına ve anlamına ne oldu ? Bunun cevabı, Amerikan misyonerlerinin Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerinde yatmaktadır.

Yabancı Misyonlar Derneği (American Board of Commissioners for Foreign Missions) temsilcileri, önceleri, 1820 başlarında, Ermenileri tanımaya ve ardından da zaten Hristiyan olan Ermenileri, Amerikan tipi Protestan olarak değiştirme konusunda, basın yayın ve eğitim kurumlarını da kullanarak, çok büyük gayret ve uğraşı içine girdiler. Ermeni toplumu, bir nevi, kültürel emperyalizmin hedef tahtasına oturtulmuştu. Buna itirazı olanlar, başarılı bir fikir değişikliği ve oluşumu ile, etrafa gönderilebilecek seviyede yetişmiş kıymetli politikacı kimliği haline getirildiler.

Birinci Dünya Savaşı esnasında, American Bible Society (Amerikan İncil Derneği) adlı dinsel bir dernek, Osmanlı İmparatorluğu içinde, bazı yazı ve kitapların tercüme, basma ve dağıtma masrafları olarak, o zamanki değerle, 3 Milyon Dolar civarında para harcadı. Bu miktarın bugünkü ekonomik değeri birkaç yüz milyon doları aşar. Bundan daha da fazla bir para, Osmanlı İmparatorluğu içinde Amerikan okulları inşa edip öğretime açmak için arazi satın alımına harcanmıştı. Bebek, İstanbulda, Ermeni talebeler için, sonraları Robert Kolej olarak bilinen ilk Amerikan yatılı okulu 1840da açıldığında, o zamanki Ermeni Patriği, okulun müdürü Cyrus Hamlin için, çok tehlikeli bir adam diyerek memnuniyetsizliğini belirtmişti. 19. asrın sonlarına doğru bu okul, önemli yerlere yerleştirilecek ve Ermeni kimliğini politik ortamlarda öne sürecek, Osmanlı Ermenilerini bu yeni kimlikle uyandırmak ve harekete geçirmek üzere mezunlar vermeğe başlamıştı.

Tarihçi Jeromy Saltın, Imperialism, Evangelism and the Ottoman Armenians, 1878-1896 adlı kitabı, o zamanki kamuoyu üzerine Amerikan etkisinin neticelerini ve Misyonerlerin elindeki bilgilerin kamu oyunun Osmanlı Ermenilerinin kaderi hakkındaki bilgilerinin şekillenmesinde oynadığı rolü derinlemesine izah eder. Yazar Jeromy Salt, Osmanlı Ermenilerinin Birinci Dünya Savaşı ve 19. asrın sonlarına doğru Osmanlı Ermenilerine ait bilgileri anlatan ve şekillendiren misyonerlerin rollerini ve çalışmalarını tek taraflı olarak nitelendirmiş ise de, misyonerlerin, Ermenilerin politik bağımsızlıklarını elde etmek arzu ve fikirleri kuvvet ve şiddet kazanmadan 20-30 sene önce bile, Osmanlı Ermeni kimliğini Anglo-Amerikan menfaat ve beklentilerine göre nasıl değiştirdikleri konusunda öğrenilecek çok şey var. James Bryce ve benzeri yazarların 1876 ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki Ermeni sorununu ortaya çıkarıp tanıtmadan önce ve hattâ Osmanlı idaresinin gittikçe kötüleşmesi, reform yapmamaları ile izah edilmeye başlanmadan önce bile, Ermeni kimliğini değiştirme konusunda yabancıların plan ve programları vardı. Amerikan etkisinde kalmadan önce, Ermeni kültürü, Osmanlı yaşam tarzına tamamen uyum sağlamış durumda idi. Osmanlı Türkçesi konuşuyorlar ve günlük hayatlarındaki temaslarda eski

Ermeni diline lüzum bile hissetmiyorlardı. Daha da ilerisi, Anglo-Amerikan etkisinin bir sembolü olan Ermeni kelimesini yabancı buluyorlar, kendilerini Haik diye tanımlıyorlardı. Osmanlı Ermenilerine kültürel değişim uygulama projelerini mazur ve haklı göstermek için, Ermeni kimliğini değiştirme konusunda Amerikan gayretlerine öncülük etmiş olan H.G.O. Dwight, bu konudaki çalışmalarına başlamadan önce, Ermenilere cahil ve dar kafalı derdi. Ermenileri, Hristiyan geleneklerinde zengin bir toplum olarak Anglo-Amerikan propaganda malzemesi olarak kullanmaya başlamadan önce, Dwight, onları, geleneksel adetleri ve inançları değiştirilebilir insanlar olarak tanıtmıştı. Osmanlı Ermenilerinin kendilerine özel adet ve alışkanlıkları, Dwight tarafından, köksüz, soysuz, uydurma ve boş şeylere inanan, ruhsuz ve gereksiz insanlar olarak tanımlanıyor, kilise dinsel liderleri ise zalim, ahlâksız, yalancı ve sadece kendini düşünen iki yüzlüler olarak tanıtılıyordu. Amerikalılara göre, Ermeni dinî inanç ve hisleri çok derin hataları olan bir inanç sistemi , Ermeni Ortodoks Kilisesi ise Şeytanın işlerinden biri olarak düşünülüyor, Dwight ise, Amerikaların getirdikleri reform hareketlerini, saf Hristiyanlığın başarı ile yayılmasını temin edecek temizleme harekâtı olarak görüyordu. Ermeni kimliği üzerindeki kavga, 1846 yılında en önemli noktasına ulaştı. O zamanki İstanbul Ermeni Patriği Mateos, Osmanlı Ermenileri arasında Amerikan Protestanlığını yayan birisi olarak, Vertanes adlı bir Ermeni papaz hakkında nefret dolu bir mektup yayınladığı zaman ilişkilerdeki bozukluk tamamen gözüktü. Mateos, Vertanesi, lider olarak kötülüğü Judasa benzeyen, nefret edilen bir alçak olarak tanıtıyordu. Osmanlı Ermenileri, kendi dinî liderleri tarafından ikaz ediliyor, Vertanes hakkında bu adam, sizin yavrularınızı ağzındaki pis dişleri ile yemek üzere evinizi girmeye çalışan kuzu postuna sarılmış kurttur şeklinde bilgilendiriliyorlardı.

Osmanlı Ermenileri, kendi geleneksel adetlerinin ve yaşam şekillerinin yabancı millet ve dinler tarafından değiştirilip yıkılmasından korumak için, Protestanların, Ermeni toplumları içinde sosyo-ekonomik olarak kalıp başarı ile yerleşmesine mani olmak için çok çalıştılar. Amerikan misyonerleri, bunun bir nevi baskı olduğundan şikayet ederek, Ermeni Hristiyanlığının kendi Protestan anlayış ve görüşlerine uygun olarak kabulünü sağlamak üzere, İngiliz diplomatik çevrelerinin de yardımı ile, kurumsal hak ve özellikler kazanmayı başardılar. O zamanlar, Osmanlılar, İngiliz dostlarına güveniyorlardı ve Protestan papazların, Ermeni toplumunun dini liderleri olduğu konusundaki talimatlarını yerine getirmekte ve kabul etmekte bir mahzur görmediler.

Eğer Osmanlı idarecilerinin, kendi imparatorluklarında Ermeni mevcudiyetinin zayıflaması konusunda bir rolleri olmuşsa, o da, Ermeni kimliğinin çalınması ve kaybolması konusunda dinî özgürlük fikrine itiraz etmemeleri olmuştur. İmparatorluk, Anglo-Amerikan politik gücünün Osmanlı Ermeni toplumu üzerine baskı yapıp liderlerini bir nevi koloni liderleri gibi görüp o şekilde davranmasına mani olmadılar. Protestanların bu bürokratik başarıları, Ermeni kilisesinin Amerikan gözetimi altında yeniden organize edilmesinin temel taşı oldu. Bu durum, Anglo-Amerikan politik liderlerinin Osmanlı Ermenilerinin politik liderlerini tayin ve kontrol etmeleri demekti. Böylelikle, Anglo-Amerikan menfaatleri ve Osmanlı Ermenilerinin yaşam tarzları, Anglo-Amerikalıların kendileri tarafından belirtilmeye ve seslendirilmeye başlandı.

Osmanlı kapitalizmi, artık Ermenilerin elinde değildi. Osmanlı hükümetleri ile gayet iyi ilişkileri olan ve Ermeni toplumu içerisindeki kendi durumlarını devam ettirmek için kendi

patriklerini seçen Ermeni bankerler, artık Amerikalı misyonerlerce düşman olarak görülmeye başlanmışlardı. Anglo-Amerikan propagandasının Ermeni davasında inandırıcı olması için Osmanlı Ermeni ileri gelenleri artık karalanmalı, gözden düşürülmeli ve değiştirilmeli idi.

OSMANLI DÖNEMİNDE MİLLET-İ SADIKA

Amerikalıların etkisi ile, Ermeni bankerlerin nüfuzları ve güçleri azaltılmış, iş hayatlarındaki liderliklerine son verilmişti. Geleneksel Ermeni kilisesinin sağlam bir direği olarak hizmet vermiş olan Mateos, sahtekârlıktan suçlu bulunmuş ve Ermeni kimliğinden Osmanlı etkisinin ve geleneksel iyi ilişkilerin kaldırılmasına ve toplumun Amerikanlaştırılmasına karşı verdiği savaş durdurulmuştu. Mateosun, Ortodoks Osmanlı Ermenilerinin popülaritesi kaybolmak üzere iken, Ermeni dindar kardeşlerine 1846da yaptığı konuşma, aslında oldukça acıklı idi. Onlardan, Protestanlarla temas kurmuş olanlara yaklaşarak, onlara evlerinde zehirli bir yılanı beslediklerini ve bu yılanın bir gün kendilerini ölümcül zehri ile ısırarak büyük zarar vereceğini ve ruhlarını kaybedeceklerini söylemelerini istedi.

Geleneksel Osmanlı Ermenisi kimliğini kaybeden pek çok kişi, takip eden yıllarda, ruhları da dahil, her şeylerini kaybettiler. Amerika destekli soykırım iddialarının, Ermeni hafızasına kendi hikâyelerini anlatma arzusundan ötürü, mesuliyet sahibi Ermenilerin ortadan kaldırılıp yerlerine Osmanlı içindeki Amerikan gizli kurumlarının getirildiğinin kabul etmemektedir.

Bugüne kadar, Ermeni kimliği, büyük ölçüde, Amerikalıların propaganda gücünün Ermenilerin Türklerle olan münasebetleri hakkında söylediklerine inanmaları ile tarif edilegelmiştir.

*** Yazar Tal Buenos, Utah Üniversitesinde doktora adayı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.**

**** Yazı Türkçeye Ş. Dinlenç tarafından tercüme edilmiştir.**

About the author:

To cite this article: Tal BUENOS. 2026. "ERMENİ KİMLİĞİ ÜZERİNDEKİ KAVGA - DAILY SABAH." Center For Eurasian Studies (AVİM), Blog No.2015 / 27. December 24. Accessed October 31, 2026. https://www.avim.org.tr/public/index.php/Blog/ERMENI-KIMLIGI-UZERINDEKI-KAVGA-DAILY-SABAH

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır